

УДК 546.541

ТРИАНГУЛЯЦІЯ СИСТЕМИ Tl-Sn-S

Малаховська Т.О., Сабов М.Ю., Переш Є.Ю.

Ужгородський національний університет, 88000, м. Ужгород, вул. Підгірна, 46

Першим етапом при вивченні фазових рівноваг у потрійних системах є проведення триангуляції з метою виявлення квазібінарних перерізів та вторинних потрійних систем, і при необхідності, розробки плану експериментального дослідження. Триангуляція, тобто розділення первинної системи на вторинні, представляє загальний метод фізико-хімічного аналізу, систематично розроблений ще Курнаковим М.С. із співробітниками [1,2]. Вона здійснюється на основі літературних даних відносно бінарних і тернарних фаз, які утворюються у системі. Основною проблемою при триангуляції досліджуваних нами систем є вибір базових точок, оскільки фізико-хімічна взаємодія у бінарних системах є складною.

Система Sn-S. Детальний аналіз літературних даних стосовно системи Sn-S вказує на те, що реально в цій системі існують наступні фази: SnS та SnS₂ [3].

Система Tl-S. Літературні дані про кількість і стійкість сульфідів Tl досить суперечливі. Детально вони узагальнені в монографіях [3,4], згідно яких у цій системі утворюються наступні сульфіди: Tl₂S, Tl₄S₃, TlS, TlS₂, Tl₂S₃, Tl₂S₅, Tl₈S₇, Tl₃S₂. Найбільш обґрунтованими видаються результати останнього систематичного дослідження системи Tl-S [5]. Згідно цих даних у системі утворюються сполуки: Tl₂S - плавиться конгруентно (728 K), Tl₄S₃, TlS, Tl₂S₃ і Tl₂S₅ - розкладаються перетектично (573, 503, 373 та 393 K відповідно).

Відомості про характер взаємодії в системі Tl-Sn у літературі відсутні.

У потрійній системі Tl-Sn-S утворюються тернарні сполуки слідуєчих складів: Tl₄SnS₄, Tl₂SnS₃, Tl₄SnS₃, Tl₂Sn₂S₃, Tl₂Sn₂S₅, Tl₄Sn₅S₁₂ [6].

Експериментальне встановлення квазібінарності перерізів здійснювали за правилом Гютлера. Згідно нього, за умови, що на перетині двох перерізів не утворюється тернарна сполука, квазібінарним є лише один із них і для його визначення синтезують зразок складу, що відповідає точці перетину перерізів, а потім фазовим аналізом встановлюють фази якого перерізу наявні у зразку. Вимогами до фаз, що враховуються при здійсненні триангуляції є: стабільність в умовах проведення експерименту та наявність структурних даних, що є необхідним при встановленні фазового складу методом рентгенівського фазового аналізу. З огляду на сказане, а також враховуючи те, що попередні експериментальні дані по синтезу бінарних та тернарних фаз досліджуваної системи показали недоцільність використання максимальних температур синтезу менших 800 K, при триангуляції системи Tl-Sn-S можна не враховувати наступні фази:

- по-перше, за даної максимальної температури синтезу із сульфідів талію стабільною є лише фаза складу Tl₂S, тому всіма іншими при проведенні триангуляції можна нехтувати.
- по-друге, термічно стійкими тернарними фазами є лише Tl₄SnS₄, Tl₂SnS₃, Tl₄SnS₃, Tl₂Sn₂S₃.

Отже, при триангуляції системи Tl-Sn-S нами враховані фази наступних складів: SnS, SnS₂, Tl₂S, Tl₄SnS₄, Tl₂SnS₃, Tl₄SnS₃, Tl₂Sn₂S₃.

Триангуляцію системи проводили згідно загально прийнятих правил [1,2].

Кількість квазібінарних перерізів, при умові відсутності нових тернарних фаз в системах, розраховували за формулою:

$$R = S_2 + S_3 [1]$$

де R – кількість квазібінарних перерізів;
 S_2 – кількість бінарних сполук;
 S_3 – кількість тернарних сполук;

і складає 15. Всі тернарні сполуки розглядаються як індивідуальні фази потрійної системи, а не такі, що формуються на відповідних квазібінарних перерізах.

У системі наявні 5 перерізів, квазібінарність яких не потребує експериментального встановлення: Tl_2S -

Tl_4SnS_4 , $S-Tl_4SnS_4$, $Tl_4SnS_4-Tl_2SnS_3$, $SnS-Tl_2Sn_2S_3$, $S-Tl_2Sn_2S_3$ (Рис.1).

Для встановлення квазібінарності інших перерізів досліджуваної системи необхідне експериментальне вивчення фазового складу зразка Tl_2SnS_2 , що знаходиться на перетині перерізів $Tl-SnS_2$ та $Sn-Tl_4SnS_4$. Якщо квазібінарним є $Tl-SnS_2$, то необхідно встановити фазовий склад ще однієї точки - $Tl_2Sn_3S_3$, що лежить на перетині перерізів $Tl_2Sn_2S_3-Sn$ та $Tl-SnS$. В іншому випадку необхідно встановити фазовий склад ще двох експериментальних точок: Tl_6SnS_3 і $Tl_4Sn_4S_7$ на перетинах перерізів Tl_2S-Sn та $Tl-Tl_4SnS_3$, $SnS-Tl_4SnS_4$ та $S-Tl_2Sn_2S_3$, відповідно (Рис.2.).

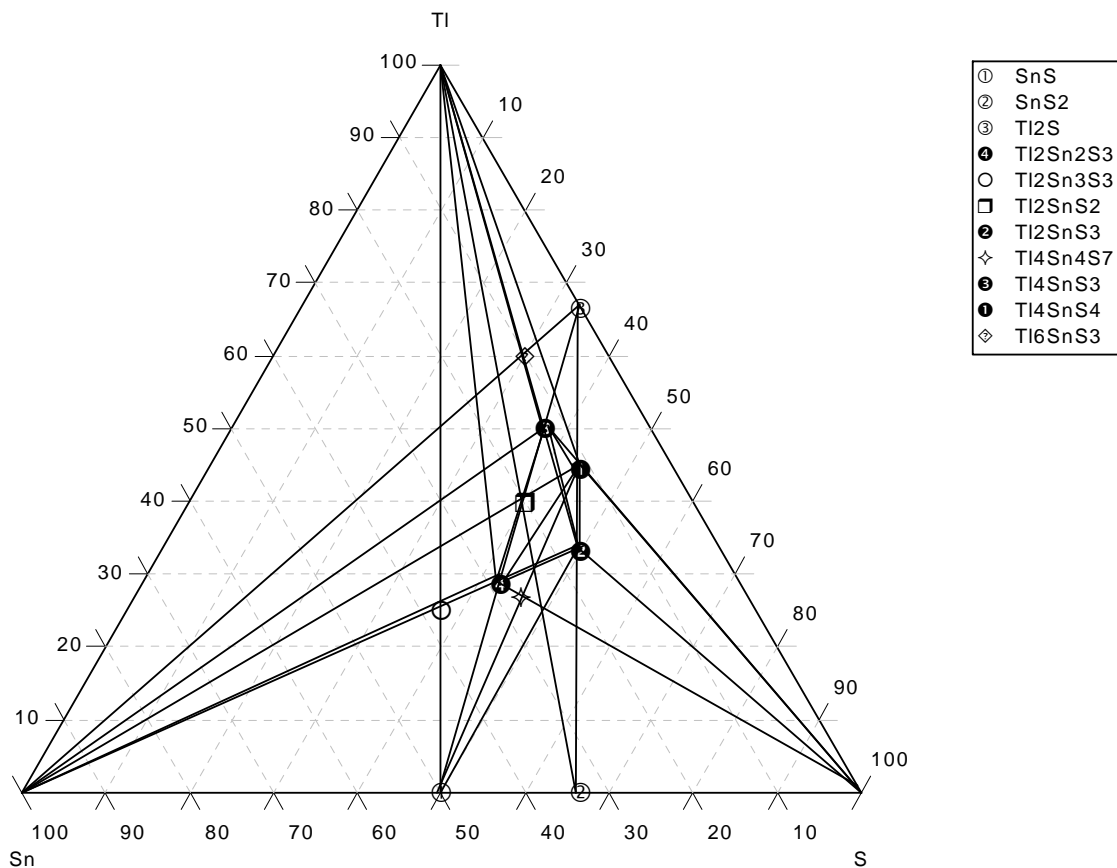

Рис.1. Можливі квазібінарні перерізи системи Tl-Sn-S

Tl₂SnS₂ (1)			
Tl-SnS ₂		Sn-Tl ₄ SnS ₄	
Tl₂Sn₃S₃ (2)		Tl₆SnS₃ (3)	
Tl ₂ Sn ₂ S ₃ -Sn	Tl-SnS	Tl ₂ S-Sn	Tl-Tl ₄ SnS ₃
Tl₄Sn₄S₇ (4)			
SnS-Tl ₄ SnS ₄		S- Tl ₂ Sn ₂ S ₃	

Рис.2. Схема експериментального дослідження системи Tl-Sn-S

Таким чином, проведена за літературними даними триангуляція системи Tl-Sn-S показала, що для експериментального встановлення квазібінарності перерізів та встановлення вторинних тернарних систем необхідно здійснити синтез і фазовий аналіз максимум 4 зразків. На основі триангуляції системи Tl-Sn-S розроблено план експериментального дослідження фазових рівноваг у даній системі.

ЛІТУРАТУРА

1. Уфимцев В.Б., Лобанов А.А. Гетерогенные равновесия в технологии полупроводниковых материалов. – М.: Металлургия. – 1981. – 216с.
2. Барчій І.Є., Переш Є.Ю., Різак В.М., Худ олій В.О. Гетерогенні рівноваги Ужгород. - ВАТ Вид-во "Закарпаття".- 2003. - 212с.
3. Самсонов Г.В., Дроздова С.В. Сульфиды. - М.: Металлургия.- 1972. – 304с.
4. Абрикосов Н.Х., Банкаина В.Ф., Порецкая Л.В., Скуднова Е.В., Чижевская С.Н. Полупроводниковые халькогениды и сплавы на их основе. – М.: Наука.- 1975.-220с.
5. Kabre S., Guiltard M., Fhahaut S. Sur le diagramme de phases du system thallium – soufre // C.R. Acad. Sci. Paris.- 1974.- Т.С278, №16.- P. 1043-1046.
6. Староста В.И. Взаимодействие в системах Tl₂S(Se)-Si(Ge, Sn)S₂(Se₂) и получение монокристаллов образующихся сложных халькогенидов: Дис. канд. хим. наук. – Ужгород, 1984. – 147 с.

TRIANGULATION OF THE Tl – Sn – S SYSTEM

Malakhovska T.O., Sabov M.Yu., Peresh E.Yu.

The triangulation of the Tl – Sn - S system carried out according to the literature data. Established that it's necessary maximally 4 experimental points investigate to establishing the quasibinaries of this system.